

OPENBAAR MINISTERIE

College van procureurs-generaal

Postbus 20305, 2500 EH Den Haag

Ministerie van Justitie en Veiligheid
Directie Wetgeving

Postbus 20301
2500 EH DEN HAAG

Prins Clauslaan 16
2595 AJ Den Haag
T +31 88 699 11 00
www.om.nl

Datum 3 juni 2019
Onderdeel WBOM
Ons kenmerk PaG/WBOM/18057
Uw kenmerk 2617357
Onderwerp Advies wijziging Overleveringswet (spoedwet)

Bij beantwoording de datum en
ons kenmerk vermelden.

Geachte mevrouw

Bij brief van 29 mei 2019 heeft u namens de minister van Justitie en Veiligheid het College van procureurs-generaal gevraagd te adviseren over het conceptwetsvoorstel houdende een wijziging van de Overleveringswet in verband met de arresten van het Hof van Justitie van de Europese Unie in de gevoegde zaken C-508/18 OG en C-82/19 PPU PI en in de zaak C-509/18 PF. Het College voldoet graag aan dit verzoek.

Dit consultatieadvies valt in twee delen uiteen.

In het eerste gedeelte geeft het College een eigen weergave en analyse van de uitspraken van 27 mei 2019 van het Hof van Justitie van de Europese Unie die tot dit wetsvoorstel aanleiding hebben gegeven. Dit gedeelte bevat het verzoek om, na de inwerkingtreding van deze spoedwet, opnieuw naar de (bredere consequenties van de) gerezen problematiek te kijken en om daarbij te bezien of de nu gekozen noodreparatie niet door iets duurzamers kan worden vervangen.

In het tweede gedeelte doet het College de suggestie om te bezien in hoeverre het mogelijk is om de taak van de rechter-commissaris – die door het wetsvoorstel de nieuwe autoriteit wordt die Europese aanhoudingsbevelen kan uitvoeren – zo veel mogelijk te verlichten.

Deel 1

Binnen de Europese Unie wordt, sinds 2002, het interstatelijk rechtshulpverkeer op het gebied van aanhoudingen en overleveringen beheerst door het daarop betrekking hebbende Kaderbesluit.¹ Dit Kaderbesluit heeft een aantal nieuwe instrumenten en begrippen in het leven geroepen, waarvan het Europees aanhoudingsbevel (hierna: EAB) het belangrijkste is. Een EAB wordt in artikel 1 lid 1 van het Kaderbesluit als volgt gedefinieerd: "Het Europees aanhoudingsbevel is een rechterlijke beslissing die door een lidstaat wordt uitgevaardigd met het oog op de aanhouding en de overlevering door een andere lidstaat van een persoon die gezocht wordt met het oog op strafvervolgning of uitvoering van een tot vrijheidsbeneming strekkende straf of maatregel." Artikel 6 van het Kaderbesluit heeft als opschrift 'Bevoegde rechterlijke autoriteiten'. Binnen dit artikel wordt onderscheid gemaakt tussen enerzijds de 'uitvaardigende rechterlijke autoriteit' (lid 1) en anderzijds de 'uitvoerende rechterlijke autoriteit' (lid 2). De 'uitvaardigende rechterlijke autoriteit' wordt gedefinieerd als "de rechterlijke autoriteit van de uitvaardigende lidstaat die bevoegd is om een Europees aanhoudingsbevel uit te vaardigen krachtens het recht van de uitvaardigende lidstaat." Het Kaderbesluit is in het nationale recht van Nederland geïmplementeerd door middel van de Overleveringswet.² Artikel 44 van de Overleveringswet is de implementatie van artikel 6 lid 1 van het Kaderbesluit. Artikel 44 luidt: "Elke officier van justitie in Nederland kan fungeren als uitvaardigende justitiële autoriteit."

Zoals gezegd dateert het Kaderbesluit uit 2002 en is de Overleveringswet in werking getreden in mei 2004. Met de Nederlandse invulling van het begrip uit het Kaderbesluit wordt dus inmiddels vijftien jaar gewerkt. Hieruit is een praktijk gegroeid die vanzelfsprekend niet perfect is, maar die, door de bank genomen, wel goed en gestroomlijnd werkt. In EU-verband zijn de autoriteiten aan elkaar gewend geraakt en in het ene land weet men bij wie men in het andere land moet zijn.

In twee recente beslissingen van het Hof van Justitie van de Europese Unie (hierna: het Hof) heeft dit Hof een nadere invulling gegeven aan het hierboven bedoelde begrip 'uitvaardigende rechterlijke autoriteit'. Dit is geschied door de beantwoording van prejudiciële vragen die waren gesteld door gerechten in

¹ Met 'het Kaderbesluit' heeft het College het oog op het Kaderbesluit van de Raad van de Europese Unie betreffende het Europees aanhoudingsbevel en de procedures van overlevering tussen de lidstaten van de Europese Unie van 13 juni 2002 (2002/584/JBZ), gepubliceerd in het *Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen* L 190 van 18 juli 2002.

² Wet van 29 april 2004, Stb. 2004, 195, in werking getreden op 12 mei 2004 (daarna meermalen gewijzigd).

Ierland. Een van de twee arresten heeft zeer serieuze consequenties voor de zojuist bedoelde praktijk.

In de beide arresten ging het om EAB's die waren uitgevaardigd door twee landen, Duitsland en Litouwen. In de gevoegd behandelde Duitse zaken³ ging het om EAB's die waren uitgevaardigd door de parketten in Lübeck (Sleeswijk-Holstein) en Zwickau (Saksen). In de Litouwse zaak⁴ was het EAB uitgevaardigd door de Procureur-Generaal van Litouwen.

In de Duitse zaken oordeelde het Hof dat onder het begrip 'uitvaardigende rechterlijke autoriteit', zoals bedoeld in het Kaderbesluit, niet begrepen zijn "de openbare ministeries van een lidstaat die het risico lopen dat zij in een individueel geval rechtstreeks of indirect worden aangestuurd door of instructies ontvangen van de uitvoerende macht, zoals een minister van Justitie, in het kader van de vaststelling van een besluit over de uitvaardiging van een Europees aanhoudingsbevel."⁵ Aangezien de aanklagers bij de Duitse parketten wél aan dat risico blootstonden, konden zij niet worden beschouwd als 'uitvaardigende rechterlijke autoriteit'.

In de Litouwse zaak werd geoordeeld dat onder het begrip 'uitvaardigende rechterlijke autoriteit' wel is begrepen "de procureur-generaal van een lidstaat die, terwijl hij structureel onafhankelijk is van de rechterlijke macht, bevoegd is voor de strafrechtelijke vervolging en wiens status in deze lidstaat zijn onafhankelijkheid waarborgt ten opzichte van de uitvoerende macht in het kader van de uitvaardiging van een Europees aanhoudingsbevel."⁶ Aangezien de Procureur-Generaal van Litouwen zo'n status ('legal position') had, kon hij in beginsel wél worden beschouwd als 'uitvaardigende rechterlijke autoriteit'. In het arrest in de Litouwse zaak voegde het Hof daar echter aan toe: "Wanneer het recht van een uitvaardigende lidstaat de bevoegdheid om een Europees aanhoudingsbevel uit te vaardigen toekent aan een autoriteit die weliswaar aan de rechtsbedeling in die lidstaat deelneemt maar zelf geen rechter of rechterlijke instantie is, moet bovendien de beslissing om een dergelijk aanhoudingsbevel uit

³ HvJ EU 27 mei 2019, zaken C-508/18 en C-82/19 PPU, ECLI:EU:C:2019:456.

⁴ HvJ EU 27 mei 2019, C-509/18, ECLI:EU:C:2019:457.

⁵ In de Engelse versie luidt dit gedeelte van het dictum: "public prosecutors' offices of a Member State which are exposed to the risk of being subject, directly or indirectly, to directions or instructions in a specific case from the executive, such as a Minister for Justice, in connection with the adoption of a decision to issue a European arrest warrant".

⁶ In de Engelse versie luidt dit gedeelte van het dictum: "the Prosecutor General of a Member State who, whilst institutionally independent from the judiciary, is responsible for the conduct of criminal prosecutions and whose legal position, in that Member State, affords him a guarantee of independence from the executive in connection with the issuing of a European arrest warrant".

te vaardigen en met name de evenredigheid van een dergelijke beslissing in de betreffende lidstaat het voorwerp kunnen uitmaken van een beroep in rechte dat volledig voldoet aan de vereisten die voortvloeien uit een effectieve rechterlijke bescherming" (arrest in de Litouwse zaak, overweging 53).⁷

Doorslaggevend voor de beslissing in de Duitse zaken was dus het feit dat de openbaar ministeries waarom het in die zaken ging de kans liepen dat zij, met betrekking tot (het voornemen tot) het uitvaardigen van een EAB, te maken zouden krijgen met direct of indirect gegeven aanwijzingen of instructies vanwege de uitvoerende macht, bijvoorbeeld een minister van Justitie. Uit de beslissing in de Duitse zaak blijkt dat voor het Hof zonder betekenis is dat de verwezenlijking van dit risico zich in een concrete zaak aantoonbaar niet heeft voorgedaan (arrest in de Duitse zaak, overweging 89 in verbinding met de overwegingen 73 en 74). Het enkele bestaan van de kans is dus voor het Hof voldoende.

Voor de Nederlandse situatie is in dit verband artikel 127 van de Wet op de rechterlijke organisatie (hierna: RO) van belang. Deze bepaling luidt: "Onze Minister kan algemene en bijzondere aanwijzingen geven betreffende de uitoefening van de taken en bevoegdheden van het openbaar ministerie." In het licht van de uitspraak in de Duitse zaken is de conclusie onontkoombaar dat artikel 127 RO ervoor zorgt dat de Nederlandse officier van justitie niet langer kan gelden als 'uitvaardigende rechterlijke autoriteit' in de zin van het Kaderbesluit en dat bijgevolg artikel 44 van de Overleveringswet wijziging behoeft. In het thans voorliggende wetsvoorstel krijgt deze wijziging haar beslag doordat wordt voorgesteld artikel 44 als volgt te laten luiden: "Elke rechter-commissaris kan fungeren als uitvaardigende justitiële autoriteit."

De beide Hofarresten hebben een grote impact op het systeem van aanhouding en overlevering binnen het verband van de Europese Unie. Bevoegd gegeven EAB's zijn nodig om te kunnen overgaan tot de aanhouding en overlevering van verdachten en veroordeelden. De na de Hofarresten ingetreden rechtstoestand bergt het risico in zich dat zich tijdelijk zeer ongewenste situaties voordoen.⁸ Als

⁷ In de Engelse versie luidt deze overweging: "In addition, where the law of the issuing Member State confers the competence to issue a European arrest warrant on an authority which, whilst participating in the administration of justice in that Member State, is not itself a court, the decision to issue such an arrest warrant and, inter alia, the proportionality of such a decision must be capable of being the subject, in the Member State, of court proceedings which meet in full the requirements inherent in effective judicial protection."

⁸ Het College doelt met de 'na de Hofarresten ingetreden rechtstoestand' op de situatie tussen 27 mei 2019 en de datum van inwerkingtreding van het wetsvoorstel. In deze tussenperiode, waarin wij ons nu bevinden, zet het openbaar ministerie alle zeilen bij om te voorkomen dat de ongewenste situaties zich daadwerkelijk voordoen. Daarbij kan het openbaar ministerie evenwel

in internationaal verband aanhouding en overlevering niet meer soepel kunnen plaatsvinden, dan kan dit betekenen dat een adequate rechtspleging in het gedrang komt. De meest serieuze consequentie is dat er in sommige gevallen op een verdachte of veroordeelde geen detentie kan worden toegepast, terwijl dit juist alleszins gewenst is vanuit een strafvorderlijk oogpunt, daaronder uitdrukkelijk begrepen: het oogpunt van bescherming van de (internationale) rechtsorde en, niet in de laatste plaats, van individuele personen.

Juist gelet op deze impact van de Hofarresten is het College buitengewoon verheugd dat het ministerie van Justitie en Veiligheid alles in het werk stelt om het ontstane 'gat' met deze spoedwet zo snel mogelijk te dichten. Ook het College is er alles aan gelegen om de reparatiewerkzaamheden snel afgerond te zien en om de thans voorgestelde wet zo spoedig mogelijk in het Staatsblad te begroeten.

De bijzondere snelheid die nu inderdaad noodzakelijk is, maakt dat het College de thans voorgestelde wet beschouwt als een wet met een tijdelijk karakter. De wet moet er snel komen, maar daarna moet, wat het College betreft, alsnog de gelegenheid worden genomen om grondig na te denken over de vraag of de *quick fix* niet toch door iets duurzamers moet worden vervangen.

Het College heeft daarbij het oog op de hierboven bedoelde aanwijzingsbevoegdheid ex artikel 127 RO. Die aanwijzingsbevoegdheid zorgt er nu voor dat het openbaar ministerie wordt buitengesloten van de uitoefening van één specifieke bevoegdheid op internationaal terrein, maar het is, zeker op datzelfde internationale terrein en in het bijzonder op het terrein van het EU-recht, geenszins ondenkbaar dat er later meer bevoegdheden zullen volgen. Als dan opnieuw wordt gehandeld volgens het stramien waarvoor is gekozen in het thans voorliggende wetsvoorstel, dan zullen ook die bevoegdheden verschuiven van het openbaar ministerie naar de zittende magistratuur, in het bijzonder de rechter-commissaris.

De uitspraak in de Litouwse zaak toont evenwel aan dat zo'n verschuiving niet per se noodzakelijk is. In die zaak had de procureur-generaal van Litouwen 'a legal position [which] affords him a guarantee of independence from the executive' en die omstandigheid was voor het Hof doorslaggevend om hem bevoegd te achten tot de uitvaardiging van een EAB. Mocht er dus in de nabije toekomst – met als katalysator de beide Hofarresten – een ontwikkeling intreden die neerkomt op voortgaand terreinverlies van het Nederlandse openbaar ministerie op het gebied van het Europese en het overige internationale strafrecht, dan leert de Litouwse zaak dat uitsluitend een heroverweging van de

geen ijzer met handen breken omdat het uiteindelijk veelal afhankelijk is van rechterlijke beslissingen, hetzij van de Nederlandse rechter, hetzij van de buitenlandse rechter.

aanwijzingsbevoegdheid structureel een rem op zo'n ontwikkeling zou kunnen zetten.

Omdat de ernst van de situatie noopt tot een zeer snelle reparatie is het vanzelfsprekend allerminst de bedoeling van het College om in het kader van de onderhavige consultatie op enigerlei wijze obstructief te zijn. Het College zal dus niet hier en nu de discussie volledig openen en bepleiten dat de voor deze spoedwet gekozen oplossingsrichting had moeten worden gevonden in de zojuist bedoelde heroverweging. Daarvoor is bovendien de aanwijzingsbevoegdheid een te delicaat instrument in de institutionele ordening van de strafrechtspleging. Niettemin vindt het College het van belang dat – om te beginnen – het departement en het openbaar ministerie zich in de nabije toekomst gezamenlijk op die heroverweging oriënteren. Daarbij is de voorlopige inzet van het College dat een relevante partiële afschaffing van de aanwijzingsbevoegdheid bespreekbaar zou moeten zijn. Het spreekt vanzelf dat door middel van zo'n partiële afschaffing vooral de (internationaalrechtelijke) terreinen zouden moeten worden bestreken waarop de aanwijzingsbevoegdheid (potentieel) een effect heeft dat soortgelijk is aan of vergelijkbaar met het effect dat zich thans heeft gemanifesteerd.

Het College sluit hiermee het eerste gedeelte van dit advies af. Het bovenstaande komt erop neer dat het College zeer dankbaar is voor de grote urgentie die aan de reparatie is toegekend. Het is van buitengewoon groot belang dat deze wet er heel snel komt. Maar zodra de wet er is moet alsnog worden bezien of dit wel de ideale oplossing is.

Deel 2

Hierboven is beschreven dat de praktijk van aanhouding en overlevering in EU-verband inmiddels vijftien jaar oud is. In die periode is er een logistieke status quo tot stand gekomen, waarin duidelijk is wie wat doet, en wanneer. De automatisering is daarop ingeregeld. Officieren en politiemensen hebben een omvangrijk buitenlands netwerk en weten wie ze moeten bellen voor een goede en gestroomlijnde afwikkeling van EAB's, of als er een rimpel gladgestreken moet worden. In deze situatie gaat nu noodgedwongen verandering komen. De rechter-commissaris krijgt door het wetsvoorstel een min of meer centrale plaats in deze logistiek. Door de snelheid waarmee de wijziging zich zal voltrekken is het niet overdreven om te zeggen dat de rechter-commissaris – niet wat de aard van de juridische beslissingen betreft, maar wel wat de logistiek daaromheen betreft – in het diepe wordt gegooid. Onder die omstandigheden is het vermoedelijk dienstig om, waar dat juridisch verantwoord en feitelijk mogelijk is, te streven naar een zo

gering mogelijke wijziging van de rol van het openbaar ministerie in de overleveringsprocedure met Nederland als uitvaardigende staat.

In dit verband wijst het College op het volgende. De centrale wijziging is dat de officier van justitie niet langer de uitvaardigende autoriteit zal zijn en dat in zijn plaats de rechter-commissaris komt. De memorie van toelichting laat er geen twijfel over bestaan dat de rechter-commissaris het EAB uitsluitend kan uitvaardigen op vordering van de officier van justitie. Dit is terecht, omdat het EAB ter fine van strafvervolging immers een 'internationalisering' is van een op nationaal niveau genomen aanhoudingsbeslissing. Het gaat hier per definitie om een (nog plaats te vinden) aanhouding buiten heterdaad en daartoe is de officier van justitie wel bevoegd (zie artikel 54 van het Wetboek van Strafvordering (hierna: Sv)), maar de rechter-commissaris niet. Deze laatste constatering betekent dan ook dat het in de toekomstige situatie niet denkbaar is dat een rechter-commissaris ambtshalve (dus zonder daartoe strekkende vordering) een EAB uitvaardigt. Het College pleit ervoor om dit in (een tweede lid van) artikel 44 Overleveringswet te expliciteren door daar op te nemen dat het EAB wordt uitgevaardigd op vordering van de officier van justitie. Daarmee is dan niet alleen het doel van deze explicitering gediend, maar is ook de figuur gecreëerd van 'de officier van justitie die de in artikel 44, tweede lid, bedoelde vordering heeft gedaan'. Het nut van deze figuur wordt hieronder toegelicht.

Het College stelt voorop dat het zich realiseert dat de Overleveringswet bij uitstrek de implementatie vormt van het Kaderbesluit. Dit betekent dat wijzigingen in de Overleveringswet geen strijd met het Kaderbesluit mogen opleveren. Het College bracht dit besef hierboven reeds tot uitdrukking in de woorden 'waar dat juridisch verantwoord (...) is'.⁹ Daarnaast is een tweede belangrijk uitgangspunt dat de uitspraken van het Hof uitsluitend een uitleg geven van het begrip 'uitvaardigende rechterlijke autoriteit' zoals bedoeld in artikel 6, eerste lid, van het Kaderbesluit. Die uitleg heeft vanzelfsprekend ook consequenties voor de uitleg van de andere bepalingen van het Kaderbesluit (zoals bijvoorbeeld artikel 9, tweede lid) waarin datzelfde begrip eveneens voorkomt. Met die consequenties moet beslist rekening worden gehouden.

Anderzijds laat het Kaderbesluit soms ruimte over, namelijk daar waar sommige taken en bevoegdheden in het geheel niet worden beschreven of niet met zoveel woorden worden toebedeeld aan de 'uitvaardigende rechterlijke autoriteit' zoals bedoeld in artikel 6, eerste lid. Juist in de thans ontstane situatie zou het wetsvoorstel deze ruimte ten volle moeten benutten, al was het maar ter ontlasting van de rechter-commissaris.

⁹ Zie p. 6, laatste volzin boven de laatste witregel.

Het College vraagt zich af of die benutting wel ten volle geschiedt en of er in onderdeel C van artikel I van het wetsvoorstel niet al te geautomatiseerd¹⁰ een omzetting heeft plaatsgevonden van 'officier van justitie' naar 'rechter-commissaris'. In het bijzonder waar het gaat om de artikelen 45b, 46, 55, 57 en 58, eerste lid van de Overleveringswet vraagt het College zich af of hier niet had kunnen worden gewerkt met de hierboven geïntroduceerde figuur van 'de officier van justitie die de in artikel 44, tweede lid, bedoelde vordering heeft gedaan'.

In verband met de korte tijd die beschikbaar is voor dit consultatieadvies, is het het College niet gelukt om de in de vorige alinea gestelde vragen gedetailleerd uit te werken en van een eigen beantwoording te voorzien. Daarom geeft het College hieronder in algemene – en dus niet op specifieke wetsartikelen toegespitste – bewoordingen zijn standpunt met betrekking tot de manier waarop zou kunnen worden bewerkstelligd dat, na de inwerkingtreding van de wet, de EAB-logistiek zo min mogelijk uit het lood wordt geslagen en de rechter-commissaris zoveel mogelijk wordt ontlast. Ook al is er een rangorde in het standpunt aan te brengen (van primair naar meer subsidiair), de gemeenschappelijk noemer is dat de praktijk erbij is gebaat is dat er – afgezien van het noodzakelijke – zo min mogelijk verandert. Dit betekent, kort gezegd, dat de betrokkenheid van het openbaar ministerie bij de EAB-praktijk groot dient te blijven. (Dit maakt het bovendien gemakkelijker om de politie en andere opsporingsambtenaren in positie te houden. Uit hoofde van zijn gezag over de opsporingsinstanties is het voor de officier van justitie geen probleem om aan opsporingsambtenaren opdrachten te geven in het kader van de uitvoering van een uitgevaardigd EAB. Voor de rechter-commissaris geldt dat niet: in Nederland kennen wij geen aparte gerechtelijke politie onder gezag van de rechter-commissaris en ook artikel 177 Sv is niet op deze situatie toegesneden.)

Dan nu het standpunt zelf. Zoals gezegd valt daarin een rangorde aan te brengen.

Primair wenst het College dat in de wet zelf – telkens waar de combinatie van Kaderbesluit en Hofuitspraken dit toelaat – taken en bevoegdheden niet worden overgeheveld naar de rechter-commissaris, maar worden toebedeeld aan 'de officier van justitie die de in artikel 44, tweede lid, bedoelde vordering heeft gedaan'. Deze taken en bevoegdheden blijven op die manier ook wettelijk in handen van het openbaar ministerie.

Subsidiair zou kunnen worden gekozen voor een systeem waarin de Overleveringswet aan de rechter-commissaris de bevoegdheid geeft om (onderdelen van) de uitvoering van het EAB op te dragen aan 'de officier van

¹⁰ Dat wil zeggen: zonder dat de zojuist (bij de twee uitgangspunten) omschreven omstandigheden daartoe nopen.

justitie die de in artikel 44, tweede lid, bedoelde vordering heeft gedaan'. Die opdracht zou bij een apart – in de wet te benoemen – bevel gegeven kunnen worden.

Meer subsidiair, als de voorgestelde wijzigingen niet in de wet zelf zouden kunnen worden verwerkt, zou in de memorie van toelichting expliciet kunnen worden vermeld op welke wijze en op welke punten rechter-commissaris en openbaar ministerie tot werkafspraken zouden kunnen komen teneinde ervoor te zorgen dat na de wetswijziging de EAB-praktijk niet ontwricht raakt.

Hiermee sluit het College het tweede gedeelte van dit advies af. Vooraleer tot een afronding te komen maakt het College nog één kleine opmerking van technische aard. In de titel van de wet wordt verwezen naar de uitspraak in de Litouwse zaak en daar wordt ook het woord 'arresten' (meervoud) gebruikt. In de memorie van toelichting wordt aan de Litouwse zaak echter geen enkele aandacht besteed. (In voetnoot 1 wordt weliswaar het ECLI-nummer van de Litouwse zaak genoemd, maar die verwijzing staat niet in verbinding met de hoofdtekst.) Zowel in onderdeel 1 als in onderdeel 2 van de memorie is telkens sprake van 'de uitspraak' of 'het arrest' (enkelvoud), waarmee telkens uitsluitend de Duitse zaak wordt bedoeld. Als de Litouwse zaak in de titel gehandhaafd zou moeten worden, verdient deze zaak ook enige toelichting in de memorie.

Tot slot maakt het College graag van de gelegenheid gebruik om andermaal zijn grote waardering uit te spreken voor de spoed die wordt betracht bij de reparatie van de ontstane problematiek. Die urgentie doet recht aan de impact van de Hofuitspraken. De aard van de problematiek en het spoedkarakter van de oplossing maken het noodzakelijk dat de EAB-praktijk in de nabije toekomst onder de aandacht blijft van alle betrokkenen op dit onderwerp.

Hoogachtend,

het College van procureurs-generaal,

wnd. voorzitter